

LBRIS

We know
books

PHILIP FREEMAN

PE TOȚI ZEII!

O repovestire modernă
a miturilor grecești și romane

Traducere din limba engleză de
COSMIN NEDELCU

LITERA
București

CUPRINS

<i>Introducere</i>	11
CREAȚIA	21
ZEI	37
Zeus	37
Poseidon	56
Hades	63
Apollo	67
Hefaistos	81
Ares	83
Hermes	84
Pan	88
Helios	89
Dionysos	92
Cupidon	100
ZEIȚE	110
Hera	110
Demetra	112
Artemis	117
Afrodita	120

Hecate	126	HERCULE	202
Hestia	127	OEDIP	235
Atena	127	ARGONAUȚII	253
Eos	129	TROIA	287
Muzele	132	MICENE	325
Moirele	133	ODISEU	338
Cibele	134	ENEA	373
EROI	136	ROMA	399
Perseu	136	Romulus și Remus	399
Tezeu	143	Horații	404
Dedal și Icar	156	Horațiu cel cu un singur ochi	405
Belerofon	159	Scaevola	406
Melampus	162	Clelia	408
Atalanta	165	Lucreția	409
Procne și Philomela	169	GENEALOGII	411
ÎNDRĂGOSTIȚI	175	ZEI GRECI ȘI ROMANI	415
Narcis și Echo	175	<i>Glosar</i>	416
Pyramus și Thisbe	178	<i>Note</i>	441
Ceyx și Alcyone	180	<i>Lecturi suplimentare</i>	467
Glaucos și Scila	183	<i>Indice</i>	469
Hero și Leandro	186		
Hypermnestra și Lynceus	189		
Baucis și Philemon	192		
Alfeu și Arethusa	194		
Pomona și Vertumnus	196		
Endymion și Selena	198		
Orfeu și Euridice	199		

în vreme ce în alte cazuri imbin mai multe surse clasice diferite. În unele povești mă inspir din autori aflați la secole întregi distanță pentru a crea o versiune completă a unei legende. O asemenea abordare este inevitabilă, căci puține mituri sunt conservate în totalitate de un singur scriitor. Adesea am fost nevoit să aleg ce versiune a unei povești sau a unui episod dintr-un mit să prezint, existând de obicei mai multe variante, unele dintre ele contrazicându-se reciproc. Îi descriu pe autorii antici pe care îi folosesc pentru fiecare poveste în notele de la finalul cărții. Cititorii interesați să afle mai multe despre o anumită poveste sunt încurajați să citească sursele primare corespunzătoare.

În cazul numelor grecești, am încercat să folosesc cea mai familiară ortografie pentru cititorii contemporani, mai degrabă decât o transliterație strictă a termenului în limba greacă. Prin urmare, Hercule în loc de Herakles, Oedip pentru Oidipous. În ceea ce privește numele mai puțin cunoscute, m-am străduit să aleg forma despre care cred că este cea mai plăcută pentru ochiul și limba modernă. Diferitele forme, alături de echivalentele lor romane, sunt enumerate în dreptul numelor din Glosar.

Nimănui n-ar trebui să i se permită să se distreze atât de mult când scrie o carte cum m-am distrat eu în timp ce am alcătuit această colecție de mituri. Mi-a plăcut așa de tare să predau ani la rând studenților mei aceste povești, încât privilegiul de a le prezenta unui public mai larg a fost irezistibil. Mulțumirile mele sincere se îndreaptă către toți cei care m-au ajutat în demersul meu, inclusiv National Endowment for the Humanities și bibliotecile de la Harvard University. Ca întotdeauna însă, cele mai mari mulțumiri le adresez studenților mei, care m-au ascultat extrem de răbdători când le-am povestit la curs aceste mituri. Orice ai face în viață, să nu-ți pierzi niciodată dragostea pentru vechile povești.

CREAȚIA

La început a fost Haosul – un abis uriaș, fără fund, dincolo de bezna nesfârșită a cosmosului. Din Haos s-a ivit Gaia, Pământul verde și vast, lăcașul de neclintit al zeilor, și, dedesubt, gaura neagră a Tartarului. Din Haos a țâșnit apoi Eros, care copleșește cu o dorință arzătoare mințile zeilor și muritorilor deopotrivă. Din Haos s-au mai înălțat și întunecatul Erebus, Infernul, și sora lui, Noaptea cea neagră. Erebus a făcut dragoste cu Noaptea și a zămislit Ziua cea luminoasă și aerul văzduhurilor, numit Aether.

Gaia a dat naștere Cerului înstelat, egal cu ea însăși, care a acoperit-o pe toate părțile și i-a devenit pereche. Din Gaia au apărut munții cei înalți și marea cea învolburată. Apoi Cerul s-a iubit cu Gaia, iar copiii lor au fost zeii Coeus, Crius și strălucitorul Hyperion, împreună cu adâncul Ocean care înconjoară Pământul, apoi Iapetus, Theia, Rhea și Themis, care aduce ordinea pe lume. Gaia i-a mai dăruit Cerului și o zeiță, Mnemosine, cea care nu uită niciodată, dar și pe Phoebe, cea cu coroană de aur, precum și pe încântătoarea Tethys, zeița mării. Ultimul dintre toți s-a născut Cronos, cel mai tânăr dintre zeii strălucitori și cel mai îndărătnic și mai vicelan dintre toți copiii Pământului.

Gaia cea vastă a mai zămislit și alte creaturi, precum ciclopul cu un singur ochi, care se desfătau cu violența și cu forța brută. Aceștia erau Brontes, al tunetului, Steropes, al

fulgerului, și Arges, purtătorul luminii. De asemenea, le-a mai dat naștere îngrozitorilor Cottus, Briareus și Gyges, monștri colosali, cu o forță enormă, cu 100 de brațe care le ies din umeri și cu 50 de capete fiecare.

Tatăl Cer și-a urât toți copiii. De îndată ce au ieșit din pântece, i-a vârat bucuros într-o groapă din țărână și nu le-a mai îngăduit să vadă lumina zilei. Mama Gaia gemea din cauza suferinței copiilor pe care îi avea în ea și a pus la cale un plan de răzbunare. A meșterit o seceră gigantică din cel mai dur diamant și a arătat-o progeniturilor ei.

– Dragii mei copii, i-a implorat ea, cine va răzbuna răul făcut vouă și mie de ticălosul vostru tată? Cine va îndrăzni să se împotrivescă puterii Cerului?

Nici unul dintre cei ascunși în pântecetele ei nu a rostit nici o vorbă, căci toți se temeau de moarte de tatăl lor. Doar cel mai tânăr dintre zei, istețul Cronos, a glăsuțit:

– Mamă, o s-o fac eu. Nu mi-e frică de Cer, mai ales că el ne-a nedreptățit primul!

Mama Pământ a fost încântată de curajul fiului ei și i-a dat seceră cu dinții cei zimțați. Când noaptea a început să se lase, Cerul s-a desfășurat în cele din urmă peste Gaia, nerăbdător să facă dragoste cu ea. Chiar în clipa în care erau pe cale să se împreuneze, Cronos a țâșnit din ascunzătoare și, întinzând mâna, a înșfăcat organele genitale ale tatălui său. Dintr-o singură legănare a lamei, a castrat Cerul și a azvârlit în spatele său ceea ce secerase. Sângele s-a împrăștiat pretutindeni pe fața Pământului. Acolo unde a atins țărâna s-au ivit furii răzbunătoare și giganți malefici înveșmântați în armuri lucitoare, fluturând sulițe uriașe. Din noroiul însângerat și-au mai făcut apariția și nimfele.

Testiculele retezate ale Cerului au străbătut aerul și au căzut în mare, unde au plutit până au sfârșit pe insula Cipru. Acolo, valurile agitate au stârnit pe plajă o spumă albă. Din spumă s-a născut zeița Afrodita, divinitatea

nemuritoare a zâmbetelor și dulcilor plăceri care-i îndeamnă pe toți să se lase purtați de patimă.

Acum, cel pe care durerea din el îl făcea să geamă era Cerul. Și-a numit copiii titani și i-a blestemat, progenituri nerecunoscătoare care-l râniseră pe însuși părintele ce le dăduse viață. Și a jurat că, în timp, Cronos va plăti scump pentru malefica lui ispravă.

Familia lui Haos a născut fii și fiice fără număr, unii copii ai frumuseții și speranței, dar cei mai mulți ai întunericii și deznădejdiei. Zeița Noapte a dat naștere odioșilor zei numiți Pieirea, Vinovăția, Suferința, Răzbunarea, Amăgirea, Dihonia, Bătrânețea și Moartea însăși. A mai zămislit Somnul și tribul Viselor, de bine și de rău, și cele trei moire, care ne țes destinele. Din pântecetele ei au mai izvorât și necruțătoarele furii, care îi vânează pe zei și pe oameni ca să-și caute răzbunarea. Fiica Noptii, Dihonia, a născut Truda, Nepăsarea, Foamea și Durerea, dar și Războiul, Crima, Minciunile și multe alte nenorociri. Dar Marea i-a dat naștere blândului Nereus, care la rândul său s-a împrecheat cu o fiică a Oceanului ca să procreeze 50 de nimfe ale vânturilor și valurilor.

Din aceste legături timpurii s-au născut numeroși alți copii, precum Medusa și Gorgonele, împreună cu Echidna, jumătate nimfă minunată cu obraji frumoși și păr auriu, jumătate șarpe monstruos. Typhon, mărețul fiu al lui Tartar și al Gaiei, s-a culcat cu Echidna și l-a procreat pe Orthos, câinele, dar și pe monstrul Gerion și pe Cerber, câinele cu trei capete care păzește poarta Infernului pentru ca nimeni să nu-l poată părăsi vreodată. Echidna a mai dat naștere Himerei, o bestie care avea cap de leu, trup de țap și dos de balaur. Himera a fost violată de fratele ei, Orthos, și l-a zămislit pe enigmaticul Sfinx. Tethys, fiica Cerului și a Pământului, a dat naștere tuturor marilor râuri ale lumii

și miilor de nimfe care trăiesc în iazuri și pâraie. Fiica Oceanului, Styx, pe care jură zeii, a născut Aspirația, Victoria, Puterea și Tăria. Phoebe a venit în așternutul fratelui ei Coeus și a rămas însărcinată cu blânda Leto și cu sora ei Asteria, care a fost mama respectatei Hecate. Theia, sora lui Tethys, s-a culcat cu fratele ei Hyperion și a dat naștere soarelui Helios, lunii Selena și zeiței zorilor Eos. La rândul ei, Eos a dat naștere vânturilor și luceafărului dimineții. Iapetus, fiul Cerului și al Pământului, s-a dus în patul nimfei Clymene, care i-a dăruit patru fii. Aceștia au fost asprul Atlas, trufașul Menoetios, vizionarul Prometeu și nesăbuitul Epimeteu. Nenumărate alte divinități au fost concepute în acele vremuri, astfel că nimeni nu le poate ține socoteala tuturor, până când lumea însăși a fost plină de zei.

Acum, după ce Cronos își biruise tatăl, Cerul, tânărul titan stăpâna văzduhurile și pământul. I-a înfrânt rezistența surorii sale, Rhea, și s-a culcat cu ea, procreând șase copii splendizi. Erau Hestia, zeița căminului, apoi Demetra, care făcea roadele pământului să se pârguiască, și Hera, cea cu sandale de aur. De asemenea, Rhea i-a mai născut pe puternicul și nemilosul Hades, dar și pe Poseidon, cel care cutremură pământul. Dar Cronos era un zeu gelos, care aflase de la părinții săi că îi fusese scris să fie biruit de propriul copil și să-și piardă puterea. Prin urmare, când i se naștea un copil, îl înșfăca de la Rhea, care plângea, și îl înghițea pe de-a-ntregul.

Rhea a căzut pradă unei asemenea suferințe după ce copiii ei au fost mâncați, încât s-a dus la tatăl și la mama ei și i-a întrebat cum ar putea să se răzbune pe necinstitul și intrigantul Cronos. Acestora li s-a făcut milă de ea și i-au spus tot ceea ce îi dezvăluiseră lui Cronos, cum că într-o zi își va pierde tronul în favoarea unui fiu nenăscut încă. Apoi i-au spus să meargă pe insula Creta ca să dea viață

copilului pe care-l purta acum în pânțele. Singură într-o peșteră dintr-un munte, l-a născut pe Zeus. Mama ei, Gaia cea verde, a venit acolo la ea și și-a luat nepotul ca să-l ascundă într-un loc tainic. Dar Cronos, mereu vigilent, era pe urmele soției sale și a ajuns în scurt timp în Creta ca să-și ceară copilul nou-născut. Însă Gaia îi dăduse Rheeli un bolovan mare înfășurat în scutece pe care i l-a înmănat acum lui Cronos în locul pruncului ei. Hulpavul Cronos a înhățat bolovanul și l-a îndesat pe gât, fără să bănuiască că fusese tras pe sfoară.

Pe măsură ce anii au trecut, Gaia l-a crescut pe Zeus în Creta, ferit de ochii tatălui său. Băiatul a devenit curând înțelept și puternic, până când, într-o zi, a ieșit din ascunzătoarea sa. A pus la cale un complot cu isteața zeiță Metis. Aceasta s-a dus la Cronos, care nu bănuia nimic, și i-a oferit o poțiune pentru sănătate, dar băutura i-a răscolit stomacul de durere și l-a făcut să-și verse copiii nemuritori. Și atunci odraslele lui Cronos i s-au alăturat lui Zeus și și-au provocat părintele în cea mai grandioasă bătălie pe care o văzuse sau o va vedea vreodată lumea.

Vreme de zece ani îndelungați, tânăra generație de zei s-a luptat cu bătrânii lor, fără ca vreuna dintre tabere să fie în stare să-și apropie victoria. Se părea că Zeus nu va putea nicicând să-și biruiască tatăl, însă atunci bunica sa, Gaia, i-a dat un sfat înțelept. Cu mult înainte ca Zeus să se nască, bunicul său, Cerul, îi întemnițase pe ciclopi în Tartar, împreună cu Cottus, Briareus și Gyges, monștri cu 100 de brațe. Cronos și ceilalți titani, temându-se de puterea acestora, îi lăsară acolo să trăiască în mizerie. Și acum Gaia i-a spus nepotului ei că ar putea să își dovedească tatăl cu ajutorul ciclopiilor și al acestor trei monștri. Zeus s-a repezit apoi în Tartar și i-a eliberat, aducându-i pe Muntele Olimp, unde le-a dat nectar și ambrozie nemuritoare pentru a le hrăni trupurile și sufletele. Apoi le-a vorbit:

– Copii ai Cerului și ai Pământului, ascultați-mă. De zece ani ne luptăm cu titanii ca să stăpânim lumea, dar ni-meni nu poate căpăta vreun avantaj. Vă chem acum să ne ajutați, să vă amintiți cine v-a slobozit din lațurile voastre din bezna cețoasă a Tartarului.

Cottus a vorbit în numele tuturor și a răspuns:

– Fiu al lui Cronos, știu că ești mai înțelept decât tatăl tău și generația lui. Ne-ai eliberat din temnița noastră și n-o să uităm asta. Haide, vom lupta alături de voi și îi vom face praf și pulbere pe titani.

Cu asta, Ciclopii au făurit fulgere pentru Zeus care să-l ajute în luptă și s-au alăturat tinerilor olimpieni în război. Au pornit împotriva titanilor și au luptat până când văzduhul a mugit, marea s-a zvârcolit și pământul s-a cutremurat. Vuietul luptei era îngrozitor și umplea pământul. Acum Zeus și-a dezlănțuit întreaga putere și a aruncat cu fulgere din cer asupra dușmanilor săi. Pădurile lumii au izbucnit în flăcări, iar fumul s-a ridicat la ceruri. În cele din urmă, cursul bătăliei s-a schimbat, iar tinerii zei au început să-i facă pe Cronos și pe aliații acestuia să dea înapoi. Titanii au fost puși pe fugă, dar au fost prinși și azvârliți în lugubrul Tartar. Acolo sunt păziți de ciclopi și nu vor mai vedea niciodată lumina zilei, cu excepția lui Atlas, fiul lui Iapetus, pe care Zeus l-a pedepsit silindu-l să poarte pe umeri povara cerurilor.

Dar, chiar când Zeus a crezut că lupta s-a încheiat, s-a ivit o nouă amenințare. Typhon, fiul lui Tartar, s-a ridicat împotriva tinerilor zei. Unii spun că mama lui ar fi fost Gaia însăși sau chiar Hera, dar, oricare i-ar fi fost originea, era o amenințare gravă la adresa lui Zeus. O creatură oribilă, cu o forță îngrozitoare, care avea 100 de capete de șarpe cu ochi de foc. Mugind ca un taur și răgând ca un leu, a dat fuga la Muntele Olimp și a început urcușul. Nemuritorii s-au cutremurat de frică și au intrat în panică.

Typhon i-ar fi distrus pe zei în acea zi dacă Zeus nu și-ar fi apucat tunetul și fulgerul pentru a-l înfrunța. A sărit de pe munte și a izbit monstrul iarăși și iarăși cu lovituri grozave. Într-un final, Zeus a ridicat trupul frânt al creaturii și l-a azvârliț în Tartar ca să-și ducă veacul pentru totdeauna alături de titani, de unde Typhon continuă să facă ravagii, mugind taifunuri peste mări.

Zeus domnea acum peste nemuritori de pe înălțimile scripi-toare ale Muntelui Olimp, veșnic de veghe să nu fie el însuși detronat, așa cum pățiseră tatăl și bunicul său înaintea lui. A luat bolovanul pe care îl înghițise Cronos în loc să-l înfulece pe el și l-a așezat în vâlcea sfântă din Delphi ca monument închinat lui însuși pentru veacurile care vor veni. A ales acest loc pentru că atunci când slobozise doi vulturi din cele două capete ale lumii, aceștia se întâlneau aici, sub Muntele Parnas, marcând centrul sau buricul pământului.

Zeus era cel mai puternic dintre zei, însă știa că nu putea să domnească singur. El a tras la sorți cu frații lui Poseidon și Hades cum să-și împartă lumea între ei. Marea i-a revenit lui Poseidon, iar infernul, lui Hades, în vreme ce Zeus a primit cerul. Pământul și Muntele Olimp aparțineau celor trei frați în aceeași măsură, dar toți zeii știau că regele lor era Zeus.

Stăpânul zeilor a hotărât că trebuie să se căsătorească și a ales-o drept primă nevastă pe Metis, care îl silise pe Cronos să-i vomite frații și surorile. Nu a făcut lucrul ăsta din dragoste, ci din viclenie, căci Pământul și Cerul îi des-tăinuiseră că orice fiu pe care Metis i-l va dărui avea să-l întrecă în putere. Prin urmare, când Metis a rămas grea, Zeus a înghițit-o cu totul, așa cum Cronos făcuse cu copiii săi. A crezut că n-o să mai audă de soția sa și de copilul ei, dar în scurt timp a început să aibă o durere de cap groaznică. Așa că i-a poruncit lui Prometeu, un nepot de-al lui

Cronos care îi ținuse partea împotriva titanilor, să-i despice capul cu un topor ca să-i aline durerea – și din el a ieșit zeița Atena, copilul cel mai înțelept al lui Zeus. Metis însă a rămas captivă înăuntrul lui Zeus, de unde i-a fost o sursă constantă de sfaturi bune.

Următoarea nevastă a lui Zeus a fost Themis, zeița ordinii și a dreptății. Unii spun că ea a fost și mama moirelor. Eurynome, fiica Oceanului, i-a fost următoarea mireasă și i-a dăruit frumoasele grații. Apoi Zeus s-a căsătorit cu Demetra, zămislind-o pe Persefona, apoi a luat-o de soție pe Mnemosine, zeița memoriei. A mai ales-o și pe Leto, fiica titanilor, iar ea i l-a născut pe zeul arcaș Apollo și pe fecioara-vânător Artemis. În cele din urmă, s-a căsătorit cu sora lui, Hera, care a devenit mama junei Hebe, a Illythiei, zeița nașterii, și a nemilosului Ares, zeul războiului. Unii spun că și Hefaistos, zeul fierarilor, le-a fost fiu, dar alții zic că acesta s-a născut doar din Hera.

Pământul de la poalele Muntelui Olimp era frumos, dar pustiu, în afara animalelor sălbatice și a plantelor verzi. Toți zeii priveau în jos din Olimp și nu vedeau pe nimeni care să-i cinstească și să-i venereze. Câteva legende spun că Zeus a fost cel care a rezolvat problema, dar cele mai multe susțin că ingeniosul Prometeu a avut primul ideea de a crea muritori care să-i slujească pe zei.

Potrivit acestei povești, Prometeu a luat o mână de pământ și l-a amestecat cu apă, apoi l-a modelat în oameni după chipul zeilor. Le-a dat două picioare, astfel încât, spre deosebire de animale, să meargă cu spatele drept și să privească spre stele. Încă nu existau femei, doar bărbați care trudeau singuri.

Dar altă legendă spune că existau rase diferite de oameni, create în momente diferite. Mai întâi a existat o epocă de aur în timpul domniei lui Cronos, în care zeii au făurit oameni care să sălășluiască pe pământ. Acești

oameni trăiau ei înșiși ca niște zei, scutiți de orice griji, bucurându-se de roadele pământului fără să muncească. Mureau la o vârstă foarte înaintată ca și cum ar fi adormit și deveneau spirite divine care continuă să se plimbe prin lume nevăzute, aducându-le fericire și bogăție celor merituoși. Când rasa de aur a dispărut, zeii au făcut oameni din argint, însă aceștia nu semănau deloc cu predecesorii lor. Ei erau copii vreme de 100 de ani, în grija mamelor lor, apoi mureau de îndată ce deveneau adulți, căci erau nesăbuiți și violenți unii cu alții. Ei au refuzat să li se închine zeilor sau să le ofere jertfe la altare, așa că Zeus i-a distrus. Apoi fiul lui Cronos a creat o rasă de oameni din bronz, cărora nu le păsa de nimic în afara războiului. Erau niște brute puternice care purtau armură de bronz și locuiau în case de bronz. În timp, s-au ucis toți unii pe alții și au ajuns să-și petreacă veacul în Hades. Apoi Zeus a făcut o a patra rasă, dar nu din metal. Aceștia au devenit eroii măreți din vechime care s-au luptat la Teba și la Troia. Cei mai mulți dintre ei au descins în Hades după moarte, dar câțiva au fost răsplătiți de zei cu viața veșnică pe Insula celor Bindecuvântați, de la capătul pământului. În final, zeii au făcut o rasă din fier, chiar rasa noastră, care suferă neconținut chinuri și necazuri, oameni ai răului, amestecați cu un pic de bine. Povestea zice că ne este scris să ne distrugem singuri într-o zi, când copiii nu-și vor mai respecta părinții și se vor gândi doar la propriul câștig. Inocența va dispărea, se va instaura domnia pumnului, iar invidia va stăpâni lumea. Dreptatea își va lua tălpășița de pe pământ și, odată cu ea, decența și indignarea îndreptățită. Vom pieri în propria ură și nu vom primi nici un fel de ajutor din partea zeilor nemuritori.

O altă legendă susține că la început au existat trei tipuri de ființe umane. Primul tip era cel masculin, al doilea – feminin,